

Л.І. Тютюнник
**ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ
ЦІННОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ
У ПЕДАГОГІЧНІЙ
СПАДЩИНІ В.О.
СУХОМЛИНСЬКОГО**

У сучасних умовах державотворення в Україні зростає роль гуманістичного виховання підростаючого покоління. У державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» зазначається необхідність утвердження ідеалів правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших моральних категорій.

В останні роки в моральному вихованні молоді відбуваються певні негативні зміни та деформації. Зокрема, невиправдано часто пропагується превалювання матеріального над духовним, що призводить до послаблення в суспільстві морально-ціннісних орієнтирів, чому сприяє відсутність особистісно-орієнтованого підходу до виховання.

Перед педагогічною наукою та освітньо-виховною практикою постала необхідність пошуку більш ефективних змісту, методів і форм морального становлення особистості. Визначальним у цьому процесі є виховання моральних цінностей.

З огляду на це особливого значення набуває спадщина Василя Олександровича Сухомлинського – ученого, філософа, неперевершеного педагога, який опікувався долею вихованців. Наш великий сучасник великого значення надавав всебічному розвитку дітей, особливо вихованню в них моральних цінностей

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського надзвичайно різнопланова і багатоаспектна, вона має яскраво виражений новаторський характер і є предметом всезростаючої уваги дослідників і педагогів-практиків. Значним внеском у вивчення життя, педагогічної діяльності та поглядів В.О.Сухомлинського стали праці Ю.П. Азарова, М.Я.Антонця, Р.А.Атаяна, В.Г.Бутенка, О.Г. Дзеверіна, В.Г.Кузя, С.Г. Мельничука, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинської та ін.

Окремі аспекти морального виховання у творчості павлівського вченого розглядаються в наукових роботах А.С.Бика, Л.С.Бондар, М.А.Дмитрієва, А.І. Зязюна, С.Г.Карпенчук, В.К.Кіндрата, В.А.Киричок, В.Н. Ликова, Є.Г.Родчаніна, А.Я.Розенберга та ін.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського стала предметом кандидатських дисертацій А.С.Бика, Л.С. Бондар, Т.Г.Будняк, В.А.Василенка, Н.О. Василенко, Т.І.Когачевської, К.Є.Кривошеєнко, Т.П. Остапійовської, В.О.Лоскутова, О.Б.Петренко, Л.П. Петрук, А.А. Семез, І.Г.Слюсаренка, З.М.Шевців, К.А. Юр'євої та ін.

Педагогічний доробок всесвітньовідомого педагога привертає увагу зарубіжних учених, а саме: Х.Франгоса, М.Ціандзі (Греція), Л.А.Мілкова (Болгарія), М.Библюка і С.Лашина (Польща), В.Іфферта, Р.Штайник та Е.Гартман (Німеччина), А.Кокеріля (Австралія), Бі Шуджі та Ван Ігао (Китай).

Метою цієї статті є спроба розкрити погляди В.О.Сухомлинського на проблему виховання моральних цінностей дошкільників, обґрунтування

особливостей його підходу до змісту, методів, засобів її практичного розв'язання.

Аналіз педагогічної літератури засвідчує, що проблема цінностей перебуває в центрі уваги гуманітарних наук загалом, і теорії та практики виховання зокрема. Моральні цінності в педагогіці виконують функції вироблення й упровадження моральних ідеалів, вимог, норм та понять добра і зла у свідомості окремої людини з метою спрямування й контролю власних дій.

За педагогічним словником С. Гончаренка [1: 216] мораль (від *mores* – звичаї) – це система поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей, одна з форм суспільної свідомості. Мораль регулює поведінку людини в усіх сферах її життєдіяльності. Вимоги моральності формуються в практиці масової поведінки, у процесі спілкування людей, вони є результатом багатовікового досвіду розвитку людства. Специфічна риса моралі – її ідеально-духовний характер. Моральна регуляція поведінки відбувається не за матеріальним принципом нагороди (подарунок, медаль), а через оцінку (або самооцінку), яку людина має внутрішньо сприйняти, усвідомити.

У моделі моральної поведінки відображаються принципи, норми, потреби як людини, так і суспільства, які формувались упродовж тисячоліть. Сутністю кожної такої моделі є моральні цінності, які мають і суспільний, і індивідуальний характер. Індивідуальний характер передбачає духовне «присвоєння» кожною людиною цих цінностей, їх усвідомлення та емоційне переживання. Це допомагає зрозуміти свої потреби, мотивацію своїх учинків, створення ідеалів, переконань.

Значний вклад у розробку теорії та практики виховання моральних цінностей дошкільників вніс видатний український педагог-гуманіст і дитячий письменник Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970). Його творча спадщина ґрунтується на багатому потенціалі моральних цінностей українського народу. Творчо переосмислюючи і використовуючи спадщину минулого, Василь Олександрович постійно відшукував ефективні зміст, методи і форми морального виховання підростаючого покоління.

Аналіз літературних джерел показав, що головною метою виховної роботи Василь Олександрович уважав виховання всебічно й гармонійно розвиненої особистості, в якій би поєднувалися моральна, ідейна, громадянська, розумова, творча, трудова, естетична, емоційна і фізична грані досконалості. Провідним і визначальним компонентом у цій гармонії, за переконанням видатного педагога, є моральність, а важливим значенням для виховання моральності людини має засвоєння нею певних моральних цінностей на рівні особистісного поведінкового досвіду.

Аналіз творчості В.О.Сухомлинського дозволяє стверджувати, що найвищою цінністю, основою, морального виховання є Людина, яку з дитинства треба цілеспрямовано виховувати. Для цього педагогу необхідно відкрити абсолютно перед кожним, у тому числі й перед найважчим вихованцем ті сфери, де він зможе досягти своєї вершини, виявити свою людську гідність, почувати себе духовно не обділеним. Учений-гуманіст зазначав, що не можна побудувати нормального суспільства, якщо не сформува-

людську душу, не займатися посправжньому моральним вихованням його громадян.

В.О.Сухомлинський уважав, що важливим елементом виховання моральних цінностей дітей дошкільного віку є засвоєння ними загальнолюдських норм моралі, які він назвав Азбукою моралі. Оволодіваючи нею, діти досягають суті добра і зла, честі і безчестя, справедливості і несправедливості. Вона є засобом подолання емоційного невігластва, виховання гармонії емоційних оцінок, що дають поштовх до розвитку в дитини здібностей відчувати душевний стан іншої людини, вміння ставити себе на місце іншої людини у складних життєвих ситуаціях.

Щоб виховати моральні цінності, треба знати, чого і як виховувати. Тому В.О.Сухомлинський уважав за необхідне введення в школах програми виховної роботи, яка має включати конкретний перелік усього, що потрібно утверджувати в кожній людині, а саме: що вихованець любитиме і що ненавидітиме, що у своєму житті утверджуватиме і що відкидатиме, зневажатиме; як йому досягти єдності свідомості, переконання, почуття, волі і вчинку. У складанні цієї програми необхідно враховувати, що не можна спочатку виховати якусь одну моральну якість чи цінність, а потім – іншу, а слід гармонійно поєднувати становлення світогляду і переконань, віри в істинність і правоту моральних принципів. Основні положення програми морального виховання В.О. Сухомлинський сформулював у «Десяти Не можна», «Одинадцяти негідних речах, що принижують людину» та «Хрестоматії з етики».

Василь Олександрович визначив три закономірності виховання моральних цінностей:

- найважливіші моральні звички мають стати традицією;
- емоційне вираження моральної оцінки власних учинків;
- співвіднесення морального принципу і вчинку.

До змісту основних моральних цінностей, які треба починати виховувати в дітей дошкільного віку В.О. Сухомлинський відносить: вміння відчувати іншу людину, правильне бачення добра і зла, совість, сором'язливість, обов'язок, відповідальність, власна гідність, моральна свобода і самовиховання.

Аналіз спадщини В.О.Сухомлинського в аспекті виховання моральних цінностей дошкільників показує, що критеріями вихованості дитини вчений уважав:

- Життєрадісне світосприймання дитини.
- Здатність бачити поруч себе людину, брати близько до серця її радощі і горе, тривоги і хвилювання, зокрема відчувати самотність як велике горе, що може спіткати людину.
- Віра в іншу людину.
- Багате духовне життя у світі прекрасного.

Виховання моральних цінностей дошкільників у працях В.О.Сухомлинського розглядається як шлях від морального поняття до морального переконання, що включає виховання моральних почуттів, ідеалів, знань, учинків, звичок.

Василь Олександрович вважав, що такі моральні відхилення, як дитячий егоїзм, недисциплінованість, жорстокість, хамство, невдячність, байдужість, підлість, лицемірство тощо, породжуються багатьма причинами, зокрема вадами

сімейного виховання та недоліками в роботі школи. До вад сімейного виховання В.О. Сухомлинський відносить: байдуже ставлення і нерозумну любов батьків до дітей, розлучення, пияцтво, фізичне знущання над дитиною, суперечки між батьками, погане ставлення до зведених дітей, вигнання з дому, крайнощі в застосуванні заохочень і покарань. Видатний педагог звертає увагу й на ряд недоліків в організації навчально-виховного процесу в школі – психологічна ізольованість і дискомфорт у колективі, несправедливість з боку вихователя, неоднозначне розуміння окремими вихованцями ролі лідера колективу, педагогічне безкультур'я вихователів у вихованні почуттів.

В.О.Сухомлинський уважав, що гармонійний, всебічний розвиток можливий лише там, де два вихователі – школа і сім'я – діють одноставно, ставлячи перед дітьми одні й ті ж вимоги, поділяючи одні й ті ж переконання, виходячи з одних і тих же принципів, не допускаючи розходжень ні в меті, ні в процесі, ні в засобах виховання.

З педагогами Павлиської середньої школи В.О. Сухомлинський розробив таку систему роботи з батьками, що забезпечувала оволодіння ними основ батьківської педагогіки, мистецтва виховання дітей. У Павлиші діяла школа для батьків, де проводилися лекції та бесіди з педагогіки і психології, які тісно пов'язувалися з практикою виховання дітей у сім'ї. Для роздумів про помилки й прорахунки, про виховання в умовах конкретної сім'ї застосовувалися індивідуальні бесіди з батьками, особливо бесіди жінки-педагога з матір'ю і чоловіка-педагога з батьком.

Справжня батьківська любов, на думку вченого-гуманіста, полягає в тому, щоб учити дитину бачити і відчувати, розуміти і переживати те, що вона живе серед людей.

Для того, щоб зблизити дітей і батьків, зробити їх стосунки більш міцними, у Павлиській середній школі проводили сімейні Свято Матері і Свято Батька, Свято Троянди і Свято Творчості. На думку Василя Олександровича, у цих спільних святах батьки бачать здібності, нахили, розумову працю й успіхи своїх дітей.

В.О.Сухомлинський особливого значення надавав цілеспрямованості процесу виховання моральних цінностей, ефективність якого значною мірою зумовлюється доцільним добром методів та засобів виховання, майстерністю користування ними. Василь Олександрович використовував такі основні методи морального виховання: виховання словом, метод організації діяльності і формування досвіду моральної поведінки, виховання прикладом, метод стимулювання й оцінки вчинків, поведінки.

Проблему виховання моральних цінностей засобами слова В.О.Сухомлинський уважав однією з найскладніших у педагогіці. На його погляд, тонкість внутрішнього світу людини, благородство морально-емоційних стосунків не можна утвердити без високої культури словесного виховання. До мистецтва виховання моральних цінностей Василь Олександрович включав насамперед мистецтво говорити і звертатися до дитячої душі. Вихователь у слові виявляє себе, власну культуру, моральність, особисте ставлення до вихованця. До основних засобів виховання словом учений відносить

роз'яснення вихователем моральної істини, поняття, норми, цінності; етичне повчання; навіювання; словесне виявлення довір'я і недовір'я.

Дієвим засобом виховання моральних цінностей словом у спадщині В.О.Сухомлинського є етична бесіда, яка, залежно від конкретної ситуації, може мати загальну мету, що стосується всіх вихованців, або передбачати вплив на окрему дитину. Щоб етична бесіда не перетворювалася на «моралізування», а була ефективною, переконливою, щоб діти не тільки запам'ятали і знали правильні висновки, але й самі дійшли висновку про їх справедливість, вихователь, який проводить бесіду, повинен, на думку Василя Олександровича, глибоко знати життя колективу, особливо приховані стосунки між дітьми. Етична бесіда повинна бути діалогічною: вихованці мають не лише слухати, а й висловлювати думки і почуття, що їх хвилюють. Мистецтво етичної бесіди полягає в умінні вихователя викликати вихованців на відвертість, домогтися від них неприйняття поганого і схвалення хорошого.

Великого значення В.О.Сухомлинський надавав таким засобам виховання моральних цінностей у дошкільників, як казка. Казку Василь Олександрович вважав ідеальним засобом морального виховання дітей дошкільного віку. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем, відгукується на навколишні події, явища, виявляє своє ставлення до добра і зла. Казкова алегорія посилює враження дитини, утверджує в неї моральні поняття про хороше і погане, справедливість і несправедливість, про красиве й огидне.

У своїй педагогічній діяльності В.О. Сухомлинський залучав дітей

не лише до читання і слухання казок, а й до їх складання. Діти спостерігали, помічали причинно-наслідкові зв'язки між предметами і явищами, бачили незрозуміле, що вражало, дивувало їх і робило активнішою їхню думку. Діти прагнули більше знати, ділилися власними враженнями про побачене з товаришами. І, як результат, все це знаходило відображення у створених ними казках.

Важливим у вихованні моральних цінностей дошкільників педагог вважав метод організації діяльності і формування досвіду моральної поведінки: спонукання до активного виявлення думки і почуття та виховання працею. Вивчення досвіду павлівського вченого показує, що виховання моральних цінностей дошкільників має ґрунтуватися на власних вчинках дітей і повчаннях вихователя. Багатство духовного життя дитини починається там, де високоморальна думка і почуття, зливаючись воедино, проявляються в повсякденному вчинкові, тому педагогам необхідно спонукати вихованців до поведінки, якій притаманний зразковий характер. Аналіз спадщини Василя Олександровича переконує, що духовний, моральний розвиток дитини, духовну спільність на ґрунті високих ідей варто починати здійснювати з дітьми дошкільного віку. Мистецтво виховання, на його думку, полягає в тому, щоб дітям з найменших років давати можливість активно проявляти у своєму житті, у стосунках з однолітками високі почуття і прагнення, що втілюють соціальні і моральні ідеали.

Аналіз творчості В.О.Сухомлинського показує, що вагомим значення він надавав позитивному прикладу як методу виховання моральних цінностей. У

виховному процесі вчений показував життя людей, моральна краса яких проявлялась у виконанні обов'язку перед людиною, народом, Батьківщиною. Життя таких людей розкрито в упорядкованій Василем Олександровичем «Хрестоматії моральних цінностей людства». Ця хрестоматія – результат багаторічної праці павлівського вченого, вона стала зосередженням моральних цінностей, створених людством з найдавніших часів до наших днів.

Найважливішим у вихованні моральних цінностей дошкільників В.О.Сухомлинський уважав особистий приклад вихователя, оскільки саме у цьому віці дитина найбільше схильна до наслідування. Тому духовне обличчя дитини значною мірою залежить від того, який вихователь як людина вестиме дитину на початковому етапі навчання.

Значну увагу у вихованні моральних цінностей дошкільників В.О.Сухомлинський відводить таким методам заохочення, як похвала, подяка, нагорода, примус, осуд, заборона тощо. Василь Олександрович звертає особливу увагу на цілеспрямований характер їх застосування у вихованні в дітей почуття власної гідності, бажанні краще діяти, замислюватися над власною поведінкою.

Отже творча спадщина В.О.Сухомлинського – це дорогоцінний скарб української і світової педагогіки, це невичерпне джерело його мудрих спостережень, новаторських знахідок і рекомендацій щодо виховання моральних цінностей дошкільників.

Маємо підстави для висновків. Виховання моральних цінностей дошкільників у творчій спадщині В.О.Сухомлинського, що ґрунтується на творчому

використанні багатого потенціалу загальнолюдських і національних моральних цінностей, є складовою частиною його цілісної педагогічної системи і виражається в наступних положеннях.

- Виховання моральних цінностей – це провідна проблема процесу всебічного й гармонійного розвитку дитини.

- Визначальним у вихованні моральних цінностей дошкільників В.О.Сухомлинський уважав формування громадянських поглядів, переконань, почуттів, поведінки, єдність слова і діла, а також розуміння і відчуття дітьми мерзенного, огидного, негідного. З метою протидії цим негативним проявам Василь Олександрович розробив і сформулював зміст «Азбуки моралі», «Десяти Не можна», «Одинадцяти негідних речей, що принижують людину» та «Хрестоматії з етики».

- Такі моральні цінності, як творення краси для людей, чуйність і лагідність, людяність, уміння серцем відчувати іншу людину, правильне бачення добра і зла, совість, сором'язливість, відповідальність, моральна свобода, почуття власної гідності Василь Олександрович уважав основними, які необхідно виховувати саме в дошкільному віці.

- Виховання дитини в сім'ї та спільна взаємодія сім'ї й дошкільного закладу у вихованні моральних цінностей дошкільників – це важлива передумова духовного становлення дитини. Таке виховання передбачає виховання в дитини любові та поваги до матері, батька, до старших членів родини, утвердження гуманістичного культу матері, а також розвиток морального обов'язку й відповідальності перед

дітьми жінки-матері та чоловіка-батька.

Вивчення і впровадження досвіду В.О. Сухомлинського з проблеми виховання моральних цінностей дошкільників у практику роботи сучасної освіти є важливим для педагогів, які прагнуть виховати дітей не тільки освіченими, а й добрими, чуйними, порядними людьми, відповідальними перед собою та іншими.

Потребують більш широкого дослідження погляди В.О.Сухомлинського на проблему виховання педагогічно занедбаних дітей та роль вихователя у моральному вихованні дітей.

ЛІТЕРАТУРА

•*Гончаренко Семен.* Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 216.

•Виховувати любов'ю: За спадщиною В. Сухомлинського / Упоряд. Т. Вороніна. – К., – 128 с.

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори у 5 т. – Т. 1. – К.: Рад. Школа, 1976. – 654 с.

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори у 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. школа, 1976. – 670 с.

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори у 5 т. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори у 5 т. – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1977. – 640 с.

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори у 5 т. – Т. 5. – К.: Рад. школа, 1977. – 639 с.

Подано до редакції 11.06.08

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется и раскрывается теоретико-практический опыт В.А. Сухомлинского по воспитанию нравственных ценностей дошкольников, показывается

необходимость творческого применения наследия В.А. Сухомлинского в современных условиях.

SUMMARY

The article deals with genesis of moral values in the history of philosophical and pedagogical ideas. It analyses V. Suhomlynsky's theoretical and practical experience in bringing up children's moral values, substantiates necessity of creative application of his heritage in modern conditions.